

جامعہ شناسی مہاجرت نخبگان

مہدی عبوری

محمد رحمانی

انتشارات شلفین

سرشناسه: عبوری، مهدی، ۱۳۶۰ -

عنوان و نام پدیدآور: جامعه‌شناسی مهاجرت نخبگان/مهدی عبوری، محمد رحمانی.

مشخصات نشر: ساری: شلفین، ۱۳۹۳.

مشخصات ظاهری: ۳۷۶ ص.

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۰۰-۳۶۹-۱

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

موضوع: فرار مغزها - ایران

موضوع: ایران - مهاجرت

شناسه افزوده: رحمانی، محمد، ۱۳۵۶ -

رده‌بندی کنگره: HD۳۸۰۳۸۰۳۹۳ع۹الف/

رده‌بندی دیویی: ۱۲۷۹۱/۳۳۱

شماره کتابشناسی ملی: ۳۶۶۶۲۳۵

جامعه‌شناسی مهاجرت نخبگان

مهدی عبوری - محمد رحمانی

انتشارات شلفین

طراح جلد: صغری ابراهیمی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: تیما بابلسر

چاپ نخست - ۱۰۰۰ نسخه - ۱۳۹۳

صفحه آرا: عاصفه نعمت میر

قیمت: ۲۰۰۰۰ تومان

مازندران - ساری. تلفکس: ۳۳۲۹۷۷۶۷ - ۰۱۱

Email: shelfin_sari@yahoo.com

فهرست مندرجات

۱۱	پیش‌گفتار
۱۳	مقدمه
۱۸	سابقه تاریخی فرار مغزها در جهان
۳۶	تاریخچه مهاجرت نخبگان در ایران
۴۵	نگاهی به وضعیت متخصصان ایرانی مقیم کشورهای خارج
۵۶	کشورهای متأثر از فرار مغزها
۵۷	ادوار مختلف مهاجرت نخبگان در ایران
۵۹	تعریف فرار مغزها یا مهاجرت مغزها
۷۲	مفهوم شکار مغزها
۷۲	چیستی مهاجرت و اشکال متنوع آن
۷۴	مهاجرت اولیه و ثانویه
۷۵	مهاجرت داخلی و خارجی
۷۵	مهاجرت اختیاری و اجباری
۷۵	مهاجرت محافظه‌کارانه و مهاجرت بدعت‌گذارانه
۷۶	چرخش مغزها
۷۶	فرار مغزها
۷۶	مروری اجمالی بر وضعیت فرار مغزها در ایران
۸۰	سنخ‌شناسی برجستگان علمی و متخصص مهاجر ایرانی
۸۰	تقسیم‌بندی دیگری از سنخ‌شناسی مهاجران
۸۱	انگیزه‌های مهاجرت
۸۴	علل و عوامل مهاجرت نخبگان در ایران

نخبه کیست؟	۸۷
علل سلبی یا عوامل دافعه‌ای مهاجرت نخبگان	۸۸
علل ایجابی یا عوامل جاذبه‌ای مهاجرت نخبگان	۸۹
دلایل فرار یا مهاجرت مغزها در جهان امروز	۱۰۹
انواع نخبگان	۱۱۸
نخبه‌ی سیاسی (نخبگان قدرت)	۱۱۸
نخبه‌ی اقتصادی (نخبگان سرمایه‌گذار)	۱۱۹
نخبه‌ی علمی (استادان، متخصصان و طراحان ایده، نوآوران...)	۱۱۹
تفاوت مهاجرت و فرار مغزها	۱۱۹
نظریه‌های مهاجرت نخبگان	۱۲۱
مفهوم‌شناسی نخبگان	۱۲۲
گردش مغزها و مهاجرت نخبگان	۱۲۷
نظریه‌ی نخبه‌گرایی کلاسیک	۱۳۷
نظریه‌ی نخبه‌گرایی دموکراتیک	۱۴۲
نظریه‌های توضیح‌دهنده جذب، نگهداشت و مهاجرت نخبگان	۱۵۰
۱- نظریه‌ی سرمایه انسانی	۱۵۰
۲- نظریه‌ی سرمایه اجتماعی	۱۵۱
۳- نظریه‌ی انتقال معکوس فناوری	۱۵۲
۴- نظریه‌ی دوگانگی ساختار	۱۵۳
۵- نظریه‌ی اقتصاد خرد نئوکلاسیک	۱۵۵

- ۶- نظریه‌ی محرومیت نسبی ۱۵۵
- ۷- نظریه‌ی مرکز - پیرامون ۱۵۶
- ۸- نظریه‌ی بازار کار دوگانه ۱۵۷
- ۹- نظریه‌ی تحصیل مغزها ۱۵۸
- ۱۰- نظریه‌ی شکار مغزها ۱۵۹
- ۱۱- نظریه‌ی اجتماعات پژوهشی ۱۵۹
- ۱۲- نظریه‌ی جهانی شدن ۱۶۰
- ۱۳- نظریه‌ی نظام آموزشی اقتباسی ۱۶۱
- ۱۳- نظریه‌ی بحرانی منزلی ۱۶۲
- ۱۴- نظریه جذب و دفع ۱۶۴
- الگوهای موجود در مهاجرت مغزها ۱۶۷
- فرار مغزها و جهانی شدن ۱۶۹
- مفهوم جهانی شدن ۱۷۳
- تعریف جهانی شدن ۱۷۵
- سابقه تاریخی جهانی شدن ۱۷۶
- ابعاد جهانی شدن ۱۷۸
- جهانی شدن و ویژگی‌های آن ۱۸۱
- تأثیرات جهانی شدن ۱۸۳
- جهانی شدن و تأثیر آن بر فرار مغزها ۱۸۵
- عوامل تشدید مهاجرت نخبگان در فرایند جهانی شدن ۱۸۹
- عوامل تشدیدکننده‌ی مهاجرت نیروی کار در فرایند جهانی شدن ۱۹۰

- مهاجرت ژن‌ها و چالش‌های جهانی ۱۹۳
- هزینه‌های اجتماعی مهاجرت مغزها ۱۹۷
- ۱- فرار مغزها و رشد اقتصادی ۱۹۸
- ۲- فرار مغزها و نارسایی در بهره‌گیری از مزیت عقب ماندگی ۲۰۰
- ۳- فرار مغزها و فرآیند تخریب خلاق ۲۰۱
- ۴- فرار مغزها و رکود تحقیق و توسعه ۲۰۲
- ۵- فرار مغزها و نارسایی در انباشت سرمایه انسانی ۲۰۳
- ۶- فرار مغزها و سواری مجانی گرفتن از کشورهای کمتر توسعه یافته ۲۰۵
- هزینه‌های اقتصادی مهاجرت نخبگان ۲۰۷
- فرار مغزها و کاهش رفاه مالیات دهندگان ۲۰۹
- فرار مغزها و تراز پرداخت‌ها ۲۱۱
- نخبگان و توسعه پایدار ۲۱۳
- مهاجرت مغزها مانع اصلی و اساسی دستیابی به توسعه پایدار ۲۱۵
- فرار نخبگان به عنوان حذف پارامتری مهم از عوامل مؤثر در ۲۲۱
- چالش‌های اساسی ۲۲۸
- مهاجرت علمی به عنوان یک مسأله اجتماعی در جامعه جهانی ۲۴۱
- عوامل دافعه‌ای و مجاز برای مهاجرت نخبگان و تأثیرات آن در ۲۴۶
- انتظار جامعه از نخبگان و مدیران ۲۵۱
- پیامدهای مهاجرت نخبگان ۲۵۹
- ضرورت توجه به پیامدهای مهاجرت نخبگان ۲۶۳
- خروج نخبگان و عواقب جبران‌ناپذیر آن ۲۶۴
- تأثیر فرار مغزها بر جریان اطلاعات ۲۶۵

۲۷۲		کوشش‌هایی برای حل مسأله
۲۷۶		تأملی پیرامون آسیب‌شناسی نخبه‌گزینی در ایران
۲۸۳		آسیب‌شناسی سیاست‌های علمی
۲۸۶		آسیب‌شناسی سیاست‌های مدیریتی و ...
۲۸۷		تجربه‌ها و برخی از اقدام‌های انجام شده برای ...
۲۹۷		وضعیت موجود و ضرورت توسعه علمی کشور
۲۹۹		نخبه‌پروری و راه کارهای حفظ و به کارگیری نخبگان
۳۰۰		برنامه‌های حفظ نخبگان و ارتقا دانشگاه‌ها در کشور
۳۰۵		سیاست‌های کاهش مهاجرت نخبگان و راهکارهای جذب مغزها ...
۳۱۲		سیاست‌های بازگشت نخبگان و متخصصان به کشور
۳۱۲		سیاست‌های استفاده از توان تخصصی نخبگان و متخصصان ...
۳۱۶		اهمیت نخبگان ایرانی و ضرورت جذب آن‌ها
۳۱۷		راه‌های پیشگیری از مهاجرت مغزها
۳۲۰		راه‌حل‌های بخش علمی
۳۲۳		راهکارها و اقدامات اجرایی
۳۲۷		نتیجه‌گیری
۳۲۹		منابع

پیش‌گفتار

مهاجرت نخبگان که اغلب با عنوان فرار مغزها از آن یاد می‌شود، هر چند مسأله‌ای تاریخی بوده و سابقه‌ای دیرینه داشته، اما عمدتاً از اوایل دهه ۱۹۶۰ همچون یک پدیده اجتماعی مورد توجه و چاره‌اندیشی قرار گرفته است. اهمیت مغزها و نخبگان و ارزش کار آنان بر هیچ‌کس پوشیده نیست. امروزه پدیده‌ی فرار مغزها یکی از مسایل مهم برخی جوامع، به ویژه در کشورهای در حال توسعه شده است.

مهاجرت دانشمندان و مهندسان در میان کشورهای با سطوح توسعه متفاوت، از دیرباز یک مسأله‌ی حساس و مشکلی حل‌ناشدنی بوده است. امروزه با این که اقتصاد جهانی دانش محور، به طور فزاینده‌ای بر مهارت‌های علمی و تکنولوژیکی تکیه می‌کند و جریان‌های بین‌المللی آن مهارت‌ها را بیش از گذشته تعمیم می‌بخشد، این مشکل حتی حادتر و وخیم‌تر نیز شده است. مسأله‌ی فرار مغزها، خطری است که متوجه حساس‌ترین جبهه کشورهای در حال توسعه است. آینده این کشورها بستگی مستقیم به همکاری طبقات تحصیل‌کرده و دانش‌اندوخته‌ی آنها دارد. بدین روی، هر جریانی که مانع پیدایش و رشد این طبقات شود و یا به از دست دادن آنها منجر شود، به یکی از مهم‌ترین منابع تولیدی لطمه وارد می‌آورد. هرچه اقتصاد پیشرفته‌تر می‌شود، نیاز به این منبع عظیم ثروت نیز بیشتر و محسوس‌تر می‌گردد.

خوشبختانه طی سال‌های گذشته توجه بیشتری به نخبگان کشور شده و تأسیس بنیاد نخبگان امر مقدسی است که در حال انجام می‌باشد. اخیراً

حساسیت مسئولیت کشوری و همچنین محققان و اندیشمندان کشور به معضل مهاجرت نخبگان شدیداً افزایش یافته است.

در سال‌های اخیر با فضایی که در کشور ایجاد شده و مسایلی که در این مدت رخ داده خیلی از بسترها را برای گسترش علم و فراهم کردن زمینه مناسب برای جوانان اهل علم فراهم کرده که با تمام مشکلات و سدهایی که برای رسیدن به خواسته‌هایشان هست، تمام آنان را با جان و دل بپذیرند و هنوز هم در این کشور مشغول به خدمت باشند، اما با تمام این صحبت‌ها درصد بزرگی از جوانان و نخبگان علمی هنوز مایلند به کشورهای پیشرفته مهاجرت کنند. بی‌تردید خروج متخصصان که می‌توانند پشتوانه فکری، اجرایی و کارآمد و بقای نظام سیاسی کشور باشند، در دراز مدت منجر به ایجاد بحران سیاسی و اجتماعی فراگیر خواهد شد و در آن روز مجال اندیشیدن برای حل این مسائل از نظام گرفته خواهد شد. ما سرمایه‌های بسیاری را به هدر داده‌ایم که جبران آن‌ها بسیار سخت و دشوار است با اشاره به این که این آمار طبیعی است، در دنیای امروز سرمایه کشورها فقط معادن و نفت نیست بلکه محققان، پژوهشگران، دانشگاه‌ها و استادان به عنوان سرمایه‌ی اصلی یک کشور تلقی می‌شود و متأسفانه ما در این زمینه با زیان بزرگی مواجه هستیم.

دکتر حامد سروری

رئیس پژوهشکده سیاست پژوهی و

مطالعات راهبردی حکمت